

нравалык деңгээлде кармап, коомду тазартат, өстүрөт, жаңы баскычтарга көтөрөт, бириктирет.

Колдонулган адабияттар:

1. Лисс, А.И. Сопоставительный анализ пословичных фразеологизмов английского, русского и киргизского языков в научно-лингвистическом и методическом аспектах [Текст] / А.И. Лисс. – Ош, 1986. – 100 с.
2. Карандашев, В.Н. Методика Шварца для изучения ценностей личности: концепция и методическое руководство. - СПб, 2004. – 70 с.
3. Зулпукаров, К.З. Инвариантность в прономинальной и провербиальной парадигмах языка [Текст] / [К.З. Зулпукаров, М.А. Атакулова, А.А. Калмурзаева, Д.Т. Айылчиева, А.А. Жусупова]. – Бишкек, 2017. – 728 с.
4. Зулпукаров, К.З. Лингвистический антропоцентризм: проблемы, поиски и решения / [К.З. Зулпукаров, Е.Н. Мурадымова, Р.К. Ормокеева, Г.Ж. Болотакунова, С.М. Амиралиев]. – Бишкек, 2019. – 743 с.
5. Иванова, Е.В. Мир в английских и русских пословицах [Текст] / Е.В. Иванова. – СПб: С.-Петербург. ун-та, 2006. – 278 с.
6. Ибрагимов, М. Кыргыз макал-лакаптары, учкул сөздөрү [Текст] / М. Ибрагимов. – Кара-Балта, 2005. – 500 б.
7. Койчуманов, Ж.Ы. Кыргыз макал-лакаптары, учкул сөздөрү [Текст] / Ж.Ы. Койчуманов, Ы.К. Кадыров.–Бишкек, 2012.– 418 б.
8. Самсалиев, А. Английские пословицы, поговорки и крылатые выражения в переводе на русский и кыргызский языки [Текст] / А. Самсалиев. – Бишкек, 2003. – 108 с.
9. Атакулова, М.А. Эгоцентризм как категориальное значение лично-прономинальной парадигмы в языке [Текст] / М.А. Атакулова, К.З. Зулпукаров // Вестник Кыргызско-российского славянского университета. – 2018. – Том 18. – №2. – С. 30-35.
10. Султаналиева, Н.Т. Педагогический потенциал кыргызских пословиц и поговорок [Текст] / Н.Т.Султаналиева, К.М.Капарова, Ж.А.Калдыбаева // Наука.Образование.Техника.- Ош: КУУ, 2013.- №1.- 17 с.
11. Имашева, Г.А. Значение крылатых слов и афоризмов в русской речи [Текст] / Г.А. Имашева, Н.С. Худайбергенова // Наука.Образование.Техника.- Ош: КУУ, 2013.- №1.- 20 с.
12. Бердибаева, Н.И. Кыргызские и русские пословицы о воспитании личности [Текст] / Н.И. Бердибаева, Г.А.Имашева // Наука.Образование.Техника.- Ош: КУУ, 2013.- №1.- 21 с.

DOI: 10. 54834 / 16945220_2021_3_94

Поступила в редакцию 14. 09. 2021 г.

УДК: 371.3(82)

Имаралиева Ж. Р.

преп. Кыргызско-Узбекского Межд. универ. им. Б.Сыдыкова, Кыргызская Республика

МАНАС ЭПОСУН ОКУТУУДА БАШТАЛГЫЧ КЛАССТЫН ОКУУЧУЛАРЫН ЫНТЫМАКТУУЛУККА ЖАНА ПАТРИОТТУУЛУККА ТАРБИЯЛООНУН ЖОЛДОРУ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети “Манас” эпосун окутууда окуучуларды ынтымактуулукка жана патриоттуулукка тарбиялоо жараяны болуп саналат. Изилдөөнүн максаты – “Манас” эпосун окутууга көңүл бурулушу, орто мектептин кыргыз адабияты предметинин курамында атайын «Манас» сабагын киргизүү, курсту окутуунун мааниси, максаты азыркы учурдагы көйгөйлөрү жана аларды чечүүнүн жолдорун сунуштоо. Макаланы даярдоодо изилдөөнүн талдоо жана илимий жалпылоо, салыштыруу жана баалоо ыкмалары колдонулду. Аталган курсту окутуунун теориялык-методологиялык базасы түзүлүп, методикалык системасы практикалык багытта изилденип жатканы менен конкреттүү багытта – мектепте окутуу технологиялары, тилекке каршы, ырааттуу изилдөөгө алынган эместиги, анын башкы себептери жана карама-каршылыктары көрсөтүлдү. Ошондой эле, улуу эпосубузду дүйнөлүк адабияттагы

орду каралды. “Манас” эпосунун негизинде ынтымактуулукка жана патриоттуулукка тарбиялоочу түбөлүктүү идеяларды, мектеп окуучуларынан баштап аң-сезимине сиңирүү, баалуу мурастарыбызды сактоо, тарбиялоо тууралуу айтылат. Макала жалпы билим берүүчү кыргыз орто мектептеринин кыргыз тили жана адабияты мугалимдерине, жогорку окуу жайлардын окутуучуларына теориялык -практикалык жактан жардам берет.

Негизги сөздөр: Манас таануу; улуттук фольклор; элдик ой жүгүртүү; этнопедагогика; патриоттуулук; ынтымактуулук; аң-сезим; тарбия; жомок.

ПУТИ ВОСПИТАНИЯ К ПАТРИОТИЗМУ И СОЛИДАРНОСТИ УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ ПРИ ОБУЧЕНИИ ЭПОСА «МАНАС»

Предметом исследования в данной работе является процесс воспитания у школьников гармонии и патриотизма в преподавании эпоса «Манас». Целью исследования является акцентирование внимания на преподавании эпоса «Манас», введении специального предмета «Манас» в предмет кыргызской литературы в школах, важности преподавания курса, целях текущих проблем и решений. При исследовании статьи использовались аналитические и научные методы обобщения, сравнения и оценки исследований. Хотя теоретическая и методическая основа преподавания данного курса создана, методическая система изучается на практике, но в конкретной области - технология обучения в школе, к сожалению, не изучена последовательно, ее основные причины и противоречия. Также, рассматривалась роль нашего великого эпоса в мировой литературе. На основе эпоса «Манас» рассказывается о вечных идеях, культивирующих солидарность и патриотизм, внушающих сознание школьников, сохраняющих и преумножающих наше ценное наследие. В статье представлена теоретическая и практическая помощь учителям кыргызского языка и литературы средних школ Кыргызстана и преподавателям вузов.

Ключевые слова: Манас; национальный фольклор; народное мышление; этнопедагогика; патриотизм; согласие; сознание; воспитание; сказка.

THE WAYS OF UPBRINGING TO PATRIOTISM AND SOLIDARITY OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS WHEN TEACHING THE EPIC "MANAS"

The subject of this article is the upbringing of harmony and patriotism in schoolchildren in teaching the Manas epic. The aim of the study is to focus on the teaching of the epic "Manas", the introduction of the special subject "Manas" into the subject of Kyrgyz literature in the senior grades of the school, the importance of teaching the course, the goals of current problems and solutions. Although the theoretical and methodological basis for teaching this course has been created, the methodological system is studied in practice, but in a specific area - the technology of teaching at school, unfortunately, has not been studied consistently, its main reasons and contradictions. The role of our great epic in world literature was also considered. Based on the epic "Manas", the author tells about eternal ideas that cultivate unity and patriotism, inspire schoolchildren, preserve and increase our valuable heritage. The article presents theoretical and practical assistance to teachers of the Kyrgyz language and literature in secondary schools in Kyrgyzstan and university teachers.

Keywords: Manas; national folklore; folk thinking; ethnopedagogy; patriotism; solidarity; consciousness; education; fairy tales.

«Манас – жүздөгөн жылдар бою кыргыздар үчүн таалим алуучу роман-китептин, таасирдүү сахнанын жана экрандын, өткөндү эске салуучу тарых китебинин ролун аткарган»

(Болот Юнусалиев, академик).

Улуу Манас эпосу-кыргыз элинин улуттук сыймыгы, үч миңдей жылдан ашык убакыттан бери басып өткөн тарыхый жолундагы руханий табылгаларынын, турмуштук тажрыйбасынын, башынан өткөргөн бардык окуялары жөнүндөгү маалыматтардын эң

орчундууларын бүт чогулткан баалуу казынанын милдетин аткарып келе жаткан улуу мурасы.

Ал жалпы адамзаттык маанидеги терең мазмунга бай, түбөлүктүү руханий дөөлөттөргө эгедер улуу дастан. Залкар жазуучубуз Чыңгыз Айтматовдун сөзү менен айтканда «Манас» кыргыз рухунун туу чокусу»!

Улуу чыгармадагы башкы тема-элдин эркиндиги, көз карандысыздыгы үчүн күрөш, сырттан басып кирген душмандарга каршы салгылаштарда көрсөтүлгөн эрдиктерди даназалоо, калыстык уюткусун түзгөн ата уулдар өкүлдөрүн ынтымакка, биримдикке чакыруу. Ошону менен бирге эл үлгүлүү жүрүш-туруш, мыкты салттардын элестүү мисалдарына таянуу менен калктын бардык муундарына, айрыкча, жаштарга таалим-тарбия берүү.

Чындыгында эле «Манас» эпосунун бүгүнкү күндө жаш муундардын рухий тарбиясы үчүн да илимий-билим алуудагы тарбиясы үчүн да ат көтөргүс зор мааниси бар экендигин эч ким тана албайт [1].

Бирок, азыркы глобалдашуунун жана массалык маданияттын агрессивдүү чабуулдарынын шарттарында кыргыздардында улуттук өзүн-өзү сактап калуу аракети колго алынышы керек.

Биздин билим берүү системабыз мекенчил, өз эли-жерин көздүн карегиндей сактаган, улуттук баалуулуктарды, барктай билген, каада-салттарыбызды урматтап, колдоп жүргөн атуулдарды окутуп тарбиялоого өзгөчө көңүл бурушу зарыл.

Кыргыз эл жазуучусу деген ардактуу наамдын ээси, филология илимдеринин доктору, профессор, кыргыз элинин чыгаан уулу Советбек Байгазиевдин «Манас» эпосун мектептерде тереңдетип окутуу маселесин көп жылдардан бери көтөрүп келе жаткандыгы, бизди өтө кубандырат жана агайдын ишин өркүндөтүүгө шыктандырат [2].

Ооба, «Манасыбызда» баарынан мурда, биринчи иретте Ата Журт ыйык, анын боштондугу, эркиндиги, көз карандысыздыгы, улут биримдиги, элдин ар - намысын ойлогон эр жигиттин намыскөйлүгү ыйык. Эл-жерин сактоо, аны коргоо үчүн күн тынымын, түн уйкусун көрбөгөн ак эмгек, адал мээнет.

Акылман Бакай карыянын:

«Бөлүнбө кыргыз, бөлүнбө,
Бөлүнсөң бөрү жеп кетет.
Бөлүнүп калды кыргыз деп,
Бөлөк элге кеп кетет», -деп Манас баатыр баш болгон

бардык кошуунга айтып жаткан акыл-насааты;

«Алты сан алган турганда,
Ыйык кыргыз жеримди,
Душмандын буту баскыча,
Асыл кыргыз элимди,
Тебелетип бөтөнчө,
Кор кылып карап жаткыча,
Туулбай туна чөгөйүн,
Тирүү жүрбөй өлөйүн!»- деген Манас баатырдын анты дал

бүгүнкү күндө жаш муундарды патриоттуулукка тарбиялоодо эң актуалдуу бойдон калууда.

З.Г. Мадмуратова “Манас” эпосу аркылуу жаштарды гумандуулукка тарбиялоо деген эмгегинде: “Эпосто патриотизм, сүйүү, достук, боорукердик, марттык, айкөлдүк жана башка адам баласындагы көптөгөн сапаттар бир гана сөз менен адамгерчилик деген түшүнүк менен бириктирилет. Эпос адамгерчиликтин туусун көтөрүп, ырын ырдап, аны бийик пафосто даңазалайт. Анда баяндалган ар бир иш-аракеттер жаштарды турмуштун татаал жолунда такшалуу, жарык менен караңгынын, өмүр менен өлүмдүн, ак менен каранын, жыргал менен кууралдын, жакшы менен жамандын, достук менен кастыктык айырмасын даана таанып, туура баалап, сезе билүүгө мүмкүндүк берет”, - деген ойлорун жазат [3].

Ал эми, Н.И. Тахирова «Манас таануу» курсун окутуунун мааниси деген эмгегинде «Азыркы жаштарды ата-бабалар жараткан, сактап келген жана бизге өткөрүп берген баалуу мурастардын, анын башында турган «Манас» эпосунун негизинде тарбиялоо биринчи кезекте – кыргыз элинин тарыхый басып өткөн жолу менен тааныштырса; экинчиси – улуттук маданияттын өлбөс-өчпөс мурасын, дүйнөлүк эпикалык өнөрдөгү шедевр чыгарманы жараткан көркөм ойлоо деңгээлинин бийиктигин көрсөтөт; үчүнчүсү – эпосту үйрөнүү менен жаштар кыргыз тилинин баа жеткис байлыктарына, лексикалык, стилистикалык бай коруна сүңгүп кирет; төртүнчүсү – чыгармадагы окуялардан, каармандардан өз турмушуна жол табууга аракет кылып, өзүнө жакын образдарды табат»- деген ойлорун айткан [4].

«Манастын мындай асыл кенчтерин санай берсе көп. «Манаста» жашоого тирек боло турган моралдык этикалык дөөлөттөрдүн бүтүндөй бир системасы чөгүп жатат».

Жаштардын акыл- сезимдерине улуу дастандын идеяларын сиңирип, өз жашоолорунда ачык көрсөтө билүүнү башталгыч класстардан эле эмес, балдар бакчаларынан баштап, калыптандырып, улам өстүрүп, өнүктүрүүсү зарыл. Мына ошол «Манас» эпосундагы патриоттук, жамааттык улуу сезимдерди мектеп окуучуларынын аң-сезимине синдирүү үчүн азыркы Кыргыз Республикасында балдарды мектепке даярдоо курстарынан тартып башталгыч класстарда жана жогорку класстарда эпостогу окуялардан чакан үзүндүлөр берилсе демекчимин. Ал үчүн окутуп тарбиялоонун усулдарын, атайын окуу китепчелерин иштеп чыгуу зарыл.

«Манас» дастанын жаш бөбөктөргө ылайыкташтырып, алар үчүн окуп- түшүнүүгө жеңил да, кызыктуу да кылып, түстүү сүрөттүү китепчелерди жазып, басып чыгаруу- бүгүнкү күндүн талабы. Себеби балдар «Манас» жомогун угуп отуруп, андагы каармандарга аралашып, кадимкидей көз алдыларына элестетип, таасирленишет.

Ошентип, аларда Мекенине болгон патриоттук улуу сезимдер пайда болот, калыптанат жана күч алат.

Республика боюнча жылына орто мектептерди орточо 70-80-миндей окуучу аяктайт. Алардын баарына эле «Манас» эпосунун маанисин жеткирүү кыйын. Орто мектепти бүтүрүп жаткан ар бир миң окуучунун бирөөнө, башкача айтканда элүү эле окуучунун акыл-сезимине толук жеткирип, жүрөгүнөн түнөк таптыра алсак, чоң утушка ээ болуп, «Манас» эпосу түбөлүк жашап калаар эле. Ошондой эле, «Манас» эпосун үйрөнүүнүн, сактоонун, коргоонун, бүткүл дүйнө элине даңазалоонун башка да көптөгөн жолдору бар [5].

«Манас» эпосун классикалык эпостун бийик үлгүсүндөгү адабий көркөм чыгарма катары эле эмес, рух дөөлөтү, улут мурасы, ар тараптуу билим алуунун, тарбия берүүнүн энциклопедиясы катары да окутуп-үйрөтүү зарыл.

Жыйынтыктар:

1. Илимий макаланын жыйынтыгында башталгыч класстын окуучуларын «Манас» эпосунун негизинде ынтыкмактуулукка жана патриоттуулукка тарбиялоочу түбөлүктүү идеяларды, мектеп окуучуларынан баштап аң-сезимине сиңирүү, баалуу мурастарыбызды сактоо, тарбиялоо тууралуу айтылды;

2. «Манас» эпосун окутууга көңүл бурулду, «Манас таануу» сабагын мектептерде тереңдетип окутуунун мааниси, маселеси максаты азыркы учурдагы көйгөйлөрү жана аларды чечүүнүн жолдору сунушталды.

Колдонулган адабияттар:

1. **Имаралиева, Ж.Р.** «Манас» эпосу жана илим маселеси [Текст] / Ж.Р. Имаралиева // Вестник Омского государственного университета.- Ом: ОмГУ, 2019.- №3. - С. 110-113.
2. **Байгазиев, С.** Кыргыз адабияты: орто мектептин XI-класстары үчүн окуу китеби [Текст] / [С. Байгазиев, К. Артыкбаев, К. Иманалиев ж.б.].- Бишкек: Билим компьютер, 2013. - 252 б.
3. **Мадмуратова, З.Г.** «Манас» эпосу аркылуу жаштарды гумандуулукка тарбиялоо [Текст] / З.Г. Мадмуратова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана.- Бишкек, 2016.- № 8.- 120 б.
4. **Тахирова, Н.И.** «Манас таануу» курсун окутуунун мааниси [Текст] / Н.И.Тахирова // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана.- Бишкек, 2019.- №1. -138 б.
5. **Максутов, Б.** «Манас» эпосу жана манасчылар [Текст] / Б. Максатов.- Бишкек, 2017.-14 б.
6. **Ажыбаев, К.М.** Манастаануу [Текст] / К.М. Ажыбаев // Окуу - усулдук комплекс.- Б.: Эл аралык башкаруу, укук, каржы жана бизнес академиясы, 2015.- 18 б.
7. **Укуева, Б.К.** Искусство сказания эпоса Манаса и ее секреты [Текст] / Б.К. Укуева // Наука. Образование. Техника.- Ом: КУУ, 2016. - №3,4. – С. 72 – 77.
8. **Алибекова, У.Б.** Научно-методические основы обучения курса манасоведения в средних школах [Текст] / У.Б. Алибекова // Наука. Образование. Техника.- Ом: КУУ, 2018. - № 1. – 96 с.
9. **Байиева, Б.А.** Особенности обучения эпоса «Манас» в средних профессиональных и высших учебных заведениях [Текст] / Б.А.Байиева, Б.Т.Байтова // Наука. Образование. Техника.- Ом: КУУ, 2017. - №3,4. – С. 67-71.

DOI: 10. 54834 / 16945220_2021_3_99

Поступила в редакцию 07. 10. 2021 г.

УДК 811.2

Пазилова Т. Ж.

*ст. преп. Кыргызско-Узбекского Междун. универ. им. Б. Сыдыкова,
Кыргызская Республика*

КЫРГЫЗ ЖАНА АНГЛИС ТИЛДЕРИНДЕГИ ЖАРДАМЧЫ ЭТИШТЕРГЕ САЛЫШТЫРМА ТИПОЛОГИЯЛЫК АНАЛИЗ

Макалада изилдөөнүн предмети катары кыргыз жана англис тилдериндеги жардамчы этиштер каралат. Изилдөөнүн негизги максаты эки тилдеги жардамчы этиштерди типологиялык айырмачылыктары изилденет. Негизинен изилдөөдө салыштырма, талдоо жүргүзүү методдору колдонулган. Кыргыз жана англис тилдериндеги жардамчы этиштер